Platóntól Popperig

Enesey Diána
doktorandusz (ELTE BTK)
endiana1998@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.54310/Elpis.2025.2.13

Boros Gábor. 2026. *Történeti bevezetés a filozófiába.* Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan. 301 oldal, 4490 Ft.

Boros Gábor *Történeti bevezetés a filozófiába* című kötete jóval több egy tankönyvnél. Jóllehet a kötet felépítése, az egyes szerzőkről szóló fejezetek előtt található, a tanulás fókuszát irányító táblázatok – amelyekben a középszintű és emelt szintű érettségi sikeres teljesítéséhez szükséges filozófiai problémák, főbb fogalmak, valamint az alapkövetelménynek tekinthető művek és műrészletek szerepelnek – azt sejtetik, hogy a könyv elsősorban filozófiai irányba továbbtanulók számára nyújthat segítséget, hamar kiderül, hogy a filozófiatörténettel ismerkedő egyetemisták és a filozófia iránt érdeklődő laikusok is támpontokra lelhetnek benne.

Ahogy a kötet előszava és fülszövege is hangsúlyozza, ez a filozófiatörténeti áttekintés nem pótolja az európai filozófiai gondolkodás forrásszövegeinek ismeretét, azonban az értelmezésükhöz kulcsot ad, és tökéletesen alkalmas arra is, hogy eligazodási pontokat nyújtson. Bár a filozófiai szövegek értelmezését aligha lehet egy tankönyv formájában átadni, sokkal inkább begyakorolni szükséges, Boros Gábor könyvének hermeneutikai érzékenysége – amely a teljes kötetet áthatja – ahhoz is hozzájárul, hogy a könyvet forgató diákok, egyetemi hallgatók, vagy éppen a filozófia területén járatlan, de érdeklődést tanúsító olvasók figyelmesebbé váljanak a filozófiai szövegekben fellelhető belső feszültségekre, látszólagos vagy valós önellentmondásokra, s maguk is válaszlehetőségeket keressenek az ilyen feszültségek feloldására. Boros Gábor ismertetői minden gondolkodó esetében elemzésként is értékelhetőek, amin legfőképp azt értem, hogy minden fejezetben látszanak a gondolkodói erőfeszítések és teljes gondolatmenetek bontakoznak ki. Az összefüggések fürkészése és felmutatása mellett a filozófusok kisebb-nagyobb következetlenségeire, esetleges érvelési hibáira is felhívja az olvasók figyelmét.

A könyv kronologikus rendben veszi sorra azokat az európai gondolkodókat, akiknek elméleteit középiskolai szinten ismerni illik, valamint a bölcsészet- és társadalomtudományi területek iránt érdeklődő hallgatóknak tudniuk kell az egyetemi általános filozófiatörténeti kurzusok szintjén. Bár a kronológia az elsődleges szervezőelv, a fejezetekben időről időre felbukkannak előre- és visszautalások, amelyek megvilágítják a filozófiatörténet különféle szerzői között feltárható kapcsolódási pontokat, vitás kérdéseket és koncepciókat, vagyis az időben eltolódó párbeszédek szépségét látjuk kirajzolódni.

A filozófia történetében megmutatkozó összefüggések és különbözőségek közül néhány egészen kézenfekvőnek mondható, de akadnak különleges filozófiai csemegék is, mint például a kötet Arisztotelész-fejezetében olvasható összevetés, amely szerint bár Arisztotelész filozófiájában is „paradigmatikus jelentősége" van a matematikának a tudományosság meghatározásában, ám a matematika módszerei éppúgy nem vihetők át az etikára, amiként az érzelmekre ható retorikai érvelés sem bukkanhat fel a matematikában. Ezt tárgyalva Boros Gábor előreutal a későbbi fejleményekre is, kiemelve, hogy az európai gondolkodásban „a tudományalapú etika kísértete" jelen volt – kiváltképp Spinoza gondolkodásában, aki az *Etiká*jában geometriai bizonyításokhoz folyamodott – annak ellenére is, hogy Arisztotelész ezt igen élénken ellenezte. Az ilyesféle filozófiatörténészi gesztusok azért is lényegesek, mert ha tankönyvként tekintünk erre a kötetre, akkor azt is elmondhatjuk, hogy a kritikai és filozófiai gondolkodás ösvényét is megmutatja, még ha végig nem is kísérhet rajta, hiszen azt mindenki maga járja be, szövegről-szövegre. Emellett pedig olyan szempontból is nagy jelentősége van az összekapcsolódások és feszültségi pontok bemutatásának, hogy ezekből a filozófia tudományként való értelmezése is kiolvasható, a maga sajátos paradigmaváltásaival.

Boros Gábor nagyon világosan és befogadható módon mutatja be a legfőbb filozófiai fogalmakat. Sőt, filozófiai fogalmi hálót is megrajzol ebben a kötetben, gondosan ügyelve arra, hogy az se gabalyodjon ebbe bele, aki még csak most kezdi felfedezni a filozófia(történet) terepét. Boros Gábor filozófiatörténeti áttekintése olyan módon ábrázolja a nyugati gondolkodás történetét, hogy a filozófia főbb területeivel és az azokhoz kötődő, olykor változó jelentéstartalmú és jelentésárnyalatú fogalmakkal is megismerteti az olvasót. A kötet szétválasztja a filozófiai területeket abban az értelemben, hogy néhány gondolkodó esetében ezek a területek jelentik a szakaszhatárokat is a fejezeteken belül, de megmutatkozik az is, hogy ismeretelmélet, metafizika, etika, ontológia, lélekfilozófia, vallásfilozófia, társadalomfilozófia és nyelvfilozófia számos esetben remekül megférnek egymás mellett, szisztematikus rendszerbe fűzhetők össze azoknál a gondolkodóknál, akik a filozófia ezen ágai közül többel is foglalkoztak. Boros arról sem feledkezik meg, hogy a filozófiai gondolkodással való megismerkedés útján az első lépés az, hogy képessé és fogékonnyá kell válni az olvasónak arra, hogy felismerje, mely mozzanatokból bontakoztatható ki a szisztematikus szemlélet. Ehhez remek példákat szolgáltat a könyv, bőven sorolhatnánk az összefüggésrendszerek felfedéséről szóló mozzanatokat, hiszen jó néhányat találhatunk, de most csak az egyik – filozófiai értelemben – legszebbet említem. Ez nem más, mint a Henri Bergson tartamról szóló elméletét tárgyaló szakasz, amely a tudat „tisztán minőségi jellegét" emeli ki, a „tudat áramló élményeinek" sokaságára fókuszálva, és amely a Bergsonról szóló fejezetben, két szakasszal később, ismét visszaköszön, jelesül a kozmológiára, az erkölcsfilozófiára és a vallásfilozófiára kiterjesztve a tartam fogalmát. Jóllehet Boros Gábor itt is leleplez néhány visszásságot, élesen és nagy filozófiai alapossággal világít rá arra, hogy a teremtő erő, vagyis a „teremtő dinamizmus" jelenti Berg-

son filozófiájában az összekötőkapcsot a tudat és az élet között: „Az élet, csakúgy mint a tudat, teremtő dinamizmus." A tudat áramló élményeinek mozgásában és az életben rejlő teremtő dinamizmus összehasonlításában a teremtésben fellelhető kreativitás tűnik elénk. Ezzel Bergson kísérletet tesz a három központi fogalma, vagyis a tartam, az intuíció és az életlendület (élan vital) közötti kapcsolat feltárására, ami a morálra és a vallásra vonatkozó elgondolásaiban még erőteljesebben megnyilvánul, jelesül az életlendületből táplálkozó „nyitott morál" és a „dinamikus vallás" koncepcióiban. Ez a Bergson-fejezet kiemelkedő példája a filozófiai újító szándék, fogalmi felfrissülés ábrázolásának, de annak is, hogy miképp lehet és kell rábukkanni a kulcsfogalmakra, s hogyan kell nyitottsággal, az összekapcsolódások után kutatva olvasni filozófiai szövegeket – vagyis ebben a fejezetben rendkívül jól látható az, hogy a filozófiai éleslátás és figyelem révén merőben új gondolati dimenziók tárulhatnak fel előttünk. Ugyanakkor az is világosan látszik, hogy az értelmezői munkát és az erőfeszítéseket, valamint az időt nem lehet megspórolni, hiszen az összefüggések – s végképp az összefüggések komplexumai – nem adják könnyen magukat, azaz nem adódnak, hanem feltárásra, felfedezésre várnak. Így állíthatjuk, hogy Boros Gábor könyve abban az értelemben is tankönyvnek mondható, hogy implicit módon, egy cseppet sem didaktikusan, mégis jól körvonalazhatóan, pusztán a szövegekhez való érzékeny közelítés révén mutatja be a filozófiatörténészi munka, a fáradhatatlan szövegtanulmányozás éthoszát.

Bár filozófiatörténeti csemegékből nincs hiány a kötetben, Boros Gábor tankönyve leginkább filozófiatörténeti térképnek mondható, amely egyrészt megmutatja az egyes megmérettetésekhez szükséges tudnivalókat: a fejezetek elején szereplő táblázatban felvázolja az adott gondolkodó elméleteiben felbukkanó filozófiai kérdéseket, problémákat, megadja azokat az alapfogalmakat, amelyek ismerete és megértése nélkül aligha lehet beszélni a szóban forgó filozófusok gondolatairól, mindehhez pedig műveket és műrészleteket is ajánl, középszintű és emelt szintű érettségihez egyaránt. A táblázatos orientációs pontok és az egyes gondolkodókat kiemelten foglalkoztató témákra bontott, lényegre törő, de mégis alapos, az elemzéseket és a filozófiai gondolkodást alapjaiban meghatározó okfejtéseket és érveléseket nem megspóroló összefoglalók abban segítenek, hogy a különféle vizsgákra való felkészülés útvesztőjében senki ne tévedjen el. A tematikus tagolás és a tematikus összefüggések felmutatása pedig a diákok számára esszé- és vitatémákat is kínál, valamint olyan tájékozódási pontokat, amelyek mind a vitakészségüket, mind pedig az írásbeli fogalmazási készségüket pallérozza. Ebben az értelemben ez a kötet nem pusztán teoretikus, de gyakorlati tudást is nyújt. Mindemellett azt lényeges hangsúlyozni, hogy ez a könyv egy olyan filozófiatörténeti térkép, amely érzékletesen sejteti azt, hogy milyen tágas horizont és milyen sokszínű táj tárulhat elénk a filozófia területére lépve, de nem hivatott megmutatni e tájat a maga részletgazdagságában.

Ahhoz, hogy egy még tágasabb filozófiatörténeti horizont feltáruljon, érdemes az Akadémiai Kiadónál megjelent *Filozófia* című kézikönyvet (vagy annak a bővített,

a MERSZ honlapján online is megtalálható verzióját) is fellapozni, ahogy ez a *Történeti bevezetés a filozófiába* előszavában is olvasható. A *Filozófia* abban segít a diákoknak és hallgatóknak, hogy az egyes gondolkodók és a filozófiatörténeti korszakok alapvető fogalmainak mélyebb rétegeit és összefüggéseit is felfedezzék, valamint a filozófiatörténet során felmerült problémák sokrétű voltát is megpillanthassák. Ennélfogva a *Filozófia* elemzései részletesebbek, szerteágazóbbak, több gondolkodót és a gondolkodóktól több művet is bemutatnak. Ezáltal pedig a filozófiatörténet iránt érdeklődők még tágabb filozófiatörténeti kontextust, még több filozófiai iskolát és szerzőt ismerhetnek meg. Ráadásul soktételes bibliográfia is található ebben a kötetben. Igaz, a *Történeti bevezetés a filozófiába* című kötetből hiányzik a tételes irodalomjegyzék, mégis nagy erénye a könyvnek, hogy a nagy klasszikusok legújabb fordításai is szerepelnek benne, lábjegyzetek formájában. Például Arisztotelész *Metafizikájának* 2024-es kiadása, amely az Atlantisz Kiadónál jelent meg Steiger Kornél és társai fordításában, az *Organon. Logikai értekezések*, amely a Gondolat Kiadó gondozásában és szintén Steiger Kornél fordításában jelent meg 2023-ban, illetve az ugyanebben az évben az Atlantisz Kiadó által publikált *Nikomakhoszi etika*, amelynek új fordítása Simon Attila munkáját dicséri, de a kötet hivatkozik a *Skolasztikus filozófiai szöveggyűjtemény*re is, amely Borbély Gábor és Schmal Dániel szerkesztésében olvasható a L'Harmattan Kiadónál.

Azonban nem csupán a már megjelent kötetek és fordítások bukkannak fel ebben a könyvben. Boros Gábor az elmúlt években Martin Heidegger nagy művét, a *Lét és időt* fordította újra annak érdekében, hogy a magyar olvasók számára minél világosabb legyen a német nyelvben is meglehetősen rendhagyónak minősülő heideggeri terminológia. Így ebben a tankönyvben már Boros Gábor saját fordítói megoldásai is szerepelnek, ezek közül a legjellegzetesebb – és a leglényegesebb is – a *Dasein* kifejezés, amelyet az első magyar fordításban Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András és Orosz István fordítói megoldása alapján mint „jelenvalólét" ismerhetett meg a hazai olvasóközönség. Fehér M. István és köre vezette be az „ittlét" terminust a *Dasein* fordítására, így ez a fogalom is számos Heideggerről szóló könyvben és tanulmányban előfordul, de olykor még a „meglét" kifejezéssel is lehet találkozni. Boros Gábor az első két fordítást gondolta tovább, így született meg az „ittjelenlét". Jóllehet Boros a korábbi fordítások szókészletét alkalmazza, a *Lét és időről* szóló szakasz egészét áthatja az, hogy Boros Gábor az utóbbi években igencsak elmélyülten foglalkozott Heidegger filozófiájával, kiváltképp az 1927-ben közölt *Lét és idővel*.

Ugyancsak a fordítói tapasztalat teszi különlegessé a könyv René Descartes-ról és Benedictus (Baruch) Spinozáról szóló fejezeteit. Boros Gábor fordította Descartes *Értekezés a módszerről* és *Elmélkedések az első filozófiáról* című írásait, valamint Spinoza *Etikáját* is. A fordítói munka pedig nem csupán mély megértéshez vezet, hanem az alapos és világos magyarázatokat, a filozófiai tartalom minél pontosabb és szabatosabb átadását is lehetővé teszi. A *Történeti bevezetés a filozófiába* című kötetből

megszerezhető tudásanyag pedig nemcsak a *Filozófia* címmel napvilágot látott, vaskos kézikönyv segítségével bővíthető, hanem az egyes szerzőkhöz és műveikhez (vagy éppen filozófiai témáikhoz) kötődő tanulmánykötetek és monográfiák segítségével is. Például a *Kortársunk, Descartes* című tanulmánykötetet említhetnénk, amelyből Descartes gondolatainak különféle olvasatai mellett arra is fény derül, hogy miért mondható időszerűnek, a kortárs filozófiai gondolkodásban is relevánsnak és maghatározónak a kartezianizmus. Ugyan hiányosságnak nem nevezném, de úgy vélem, az ilyen továbbolvasási lehetőségeket és az egyes szerzők filozófiai világában való elmélyülést segítő köteteket érdemes lett volna a szakaszok végén, akár ajánlott (szak)irodalom címszó alatt megemlíteni. Igaz, a szakaszvégi irodalomjegyzékek hiánya nem von le a tankönyv értékéből, meglétük merőben új perspektívákat nyithatna, adott esetben felcsigázhatná, kíváncsivá tehetné a középiskolás diákokat és az egyetemi hallgatókat, arra ösztönözve őket, hogy folytassák a filozófiai témájú olvasmányaikat, s a filozófia nagy klasszikusai mellett lapozzák fel a klasszikusnak számító műveket feldolgozó szekunder anyagokat is, már csak azért is, mert számos megvilágító vagy éppen vitára indító gondolatot lelhetünk fel ezekben az írásokban, s az ilyesféle reflexió is hozzátartozik a filozofáláshoz. Ráadásul a szekunder anyagokkal való megismerkedés közelebb is hozza a diákokhoz, hallgatókhoz, illetőleg a filozófiával nem intézményi keretek között foglalkozó, de intenzíven érdeklődő olvasókhoz a filozófiatörténészi hivatás értelmét és jelentőségét.

Boros Gábor *Történeti bevezetés a filozófiába* című könyve nagyszerűen mutatja be az európai filozófia történetét és nagy alakjait, remek megalapozást nyújtva ahhoz, hogy további filozófiai ösvényeken járhassunk, a *Filozófia* című kézikönyvön át egészen a primer filozófiai olvasmányokig. Minden filozófia iránt érdeklődő igazán sokat kaphat ettől a könyvtől, bárki számára hasznos lehet, akit csak izgatnak a filozófiai kérdések, s némi iránymutatásra van szüksége, hogy milyen irányokba induljon ezen az úton. A filozófiatörténet további rétegeinek feltérképezéséhez jelentős mértékben hozzájárulna, ha a keleti filozófiai áramlatokhoz kapcsolódóan is születne hasonló jellegű kötet, hogy a filozófia felé közeledni vágyók további útvonalakat is megláthassanak, s akár egy bevezető szintű filozófiai párbeszédre is lehetőség nyíljon a nyugati és a keleti gondolkodás találkozása révén.